

ҲАМИД ОЛИМЖОН ШЕЪРИЯТИДА ТАКРИР

Абдишукур Мусаевич Шофқоров

Чирчик давлат педагогика университети доценти

abdushukur74@mail.ru

Аннотация

Мақолада Ҳамид Олимжон шеъриятида қўлланган такрирнинг ўзига хос семантик ва стилистик хусусиятлари ёритилган. Ҳамид Олимжоннинг такрирдан фойдаланиш маҳорати ҳақида мулоҳазалар юритилган.

Калит сўзлар: такрир, бадиий такрор, услубий восита, товуш такрори, лексик такрор, грамматик такрор.

REPETITION IN THE POETRY OF HAMID OLIMJON

Abdishukur Musaevich Shofkorov

Associate Professor of Chirchik State Pedagogical University

abdushukur74@mail.ru

Abstract

The article describes the specific semantic and stylistic features of repetition used in the poetry of Hamid Olimjon. The ability of Hamid Olimjon to use repetition was discussed

Keywords: repetition, artistic repetition, stylistic device, sound repetition, lexical repetition, grammatical repetition.

Такрир арабча такрор сўздан олинган бўлиб, у шеърий асарда сўзнинг турли шаклдаги такроридан иборат. “Такрир “такрорлаш” маъносини ифодаловчи лафзий санъат бўлиб, шеърда у ёки бу сўзни такрор қўллашни назарда тутди” [9; 100]. Атоуллоҳ Ҳусайний ушбу санъат ҳақида фикр билдирар экан: “Ани такрор ҳам дерлар ва ул маънонинг такрири, яъни ани муқаррару муҳаққақ қилмоқ янглиғ нукта учун лафзни такрорламактин ибораттур” [11; 172], – дейди. Аллома Атоуллоҳ Ҳусайний такрирни маънавий санъатларга киритади ва ёзади: “Тибён” соҳиби, бу навъни тардид дерлар, дептур. Тардиднинг зикри лафзий санъатларда кечти” [11; 173].

Кўриниб турибдики, “такрир” манбаларда турлича номланган. Жумладан, такрор, тардид, такрир каби терминлар билан юритилган. Бу такрор баъзи манбаларда маънавий санъатларга, баъзи манбаларда лафзий санъатларга киритилган. Бизнинг фикримизча, у лафзий-маънавий санъатлар турига киради. Чунки такрирда шакл ва маъно такрори мавжуд бўлади. Бу эса такрирнинг лафзий ва маънавий санъатлар хусусиятларини ўзида мужассам этишидан далолатдир. Такрирда сўз такрори ёки, умуман, тил бирлиги такрори маълум бир қонуният асосида такрорланмайди, балки такрир мисраларда турли шакллларда такрорланади. Шунингдек, такрирни турли тил бирликлари ҳосил қилиши мумкин. Бу услубий восита такрорнинг бошқа турларига нисбатан кенгроқ қўлланиш

хусусиятига эга. Шу маънода тақрир воситасининг тақрор деб қўлланиши ҳам унинг тақрорнинг барча турларига ишора қилгандек бўлади.

Ҳамид Олимжон шеъриятидаги тақрорлар ҳам турли шаклларда намоён бўлган. Шоир ижодида тақрирнинг сўз, мисра, сўз бирикмаси, байт, банд тақрори каби шакллари учрайди.

Шоирнинг “Бахтлар водийси”, “Ўрмон оппоқ”, “Ўлка сафарбар”, “Кадр”, “Манзара” каби шеърларида сўз тақрори билан боғлиқ тақрир санъати қўлланган. Шоир “Бахтлар водийси” шеърида кўм-кўк сўзи тақроридан маҳорат билан фойдаланади. Бу сўз шеърда йигирма марта қўлланган.

Кўм-кўк.
Кўм-кўк.
Кўм-кўк...
Кўклам қуёшидан
кўкарган қирлар,
Пўлат яғринларни
кўтарган ерлар
кўм-кўк!.. [8; 151]

Шеърнинг биринчи мисрасидаёқ кўм-кўк сўзининг градация шаклидаги тақрори маънони кучайтириб ифодалаган бўлса, банд охиридаги тақрори маънони таъкидлаган. Ушбу тақрор воситаси табиат манзарасини образли, таъсирли ифодалашга хизмат қилган.

Кўм-кўк...
Кўм-кўк...
Кўм-кўк...
Меҳнат – шараф, бахт бўлган
водийлар
кўм-кўк...
Ғўза гули билан
қалблари ўсган,
Ғўза япроғи-ла
қалби кўкарган
водийлар
кўм-кўк... [8; 153]

Шеърда кўм-кўк сўзи икки марта мисрада тақрорланиб, градацияни ҳосил қилган бўлса, тўққиз марта бандлар охирида тақрорланган. Беш марта мисралар бошида тақрорланган. Ҳар бир тақрорда ўлканинг гуллаб-яшнаши таъкидланади, бўрттирилади.

Ҳамид Олимжоннинг “Ўрмон оппоқ, қир оппоқ” шеърида тақрорнинг ўзгача шаклини кўриш мумкин.

Ўрмон оппоқ, қир оппоқ,
Дала оппоқ, чўл оппоқ,
Сахро оппоқ, кум оппоқ,
Кўмир оппоқ, мум оппоқ, [8; 313]

Шеърда оппоқ сўзи такрори қўлланган бўлиб, бу сўз 14 мисрадан иборат шеърда 21 марта такрорланган. Қиш манзараси тасвири образли ифодаланган. Тасвирдаги оппоқ қорга бурканган бутун борлиқ, эртанги ёруғ кундан, мўл ҳосидан дарак эканлигига ишора. Бунда оппоқ сўзи такроридан маҳорат билан фойдаланган.

Ҳамид Олимжон “Манзара” шеърда сўз такрорини бир мисра доирасида қўллайди. Шеърнинг биринчи мисрасида қор сўзи такрори уч марта қўлланган.

Қор... Қор... Қор...

Кўзларим қамашар боққанда,

Ҳамма ёққа чўккан баробар,

Бирор ерни қилмаган канда. [8; 165]

Шеърнинг биринчи мисрасида қўлланган такрор образли ҳолатни юзага келтирган. Бу тасвир китобхон диққатини жалб қилиб, бутун эътиборни шу мисрага қаратади.

Шоир шеърларида тақрирнинг мисра, байт, банд такрорларини ҳам кўп қўллайди. “Ишим бордир ўша охуда” шеърининг дастлабки мисраси ҳар бир банд охирида такрор қўлланилган.

Ишим бордир ўша охуда,

У менга кўринар ҳар замон.

Фикримни чулғайди беомон,

Ўтларга ташлайди хўп ёмон,

Ишим бордир ўша охуда. [8; 199]

Ҳар бир бандда маълум бир мисранинг такрори бандлар ўртасидаги боғлиқликни таъминлайди. Шеърда шоир мурожаат қилган ўша оху – бу илҳом париси. У шоирни доим безовта қилади.

У кўринар сойдаги сувда,

Бир паридир тоза, осуда...

Қоялардан учар бемалол,

Қушлар кўрса титраб қолар лол,

Ишим бордир ўша охуда. [8; 199]

Шунингдек, Ҳамид Олимжон “Тезгина кеч бўлса”, “Ниҳол”, “Шарқдан ғарбга кетаётган дўстга”, “Мешчан хотин”, “Ўзбекистон”, “Шоҳизинда” каби шеърларида; “Жангчи Турсун” балладасида, “Зайнаб ва Омон”, “Ота ҳаётдан” каби достонларида мисра такрорини қўллаб, тақрирнинг гўзал намуналарини яратган.

Шоир “Салом”, “Ҳали туғилмаган ўғилга”, “Бўл омон” шеърларида; “Семурғ” достонида байт такрорини усталик билан қўллаган. Хусусан, “Салом” шеърда ҳар бир банд охиридаги икки мисра такрорланиб, нақаротни юзага келтирган.

Сизга салом олиб келдим Ўзбекистондан,

Эр йигитлар ўйнаб ўсган боғу бўстондан,

Гўзал ёрлар кутиб турган чин гулистондан,

Оталардан, оналардан, боғлардан салом,

Шарқираган булоқлардан, тоғлардан салом. [8; 298]

Бундай нақарот, биринчидан, оҳангдошликни, мусиқийликни таъминлаган бўлса, иккинчидан, шеърнинг асосий ғояси ҳам мана шу икки мисрага сингдирилган. Шеърда

жангчиларга юртидан, халқидан салом етказилганлиги нақарот мисраларда умумлаштирилган, таъкидланган.

Ота дебди, менинг ўғлим қахрамон бўлсин,

Она дебди, ёвни енгиб паҳлавон бўлсин,

Гўзал ёрлар қайда бўлса, у омон бўлсин,

Оталардан, оналардан, боғлардан салом,

Шарқираган булоқлардан, тоғлардан салом. [8; 298]

Ҳамид Олимжон “Йигитларни фронтга жўнатиш”, “Нима бизга Америка”, “Чирчиқ бўйларида” каби шеърларида банд такрорини мохирлик билан қўллаган. Чунончи, “Чирчиқ бўйларида” шеъри ўн тўрт банддан иборат бўлиб, шеърнинг тўққизинчи ва ўн иккинчи бандлари такрорни юзага келтирган.

Умуман олганда, Ҳамид Олимжон шеърлятида энг мохирона қўлланган лексик бадий тасвирий воситалардан бири такрирдир. Бу такрор воситаси орқали шеърдаги маълум ҳолатга, сўзга, умуман, тил бирлигига урғу берилади ва шеър давомида айнан шу тушунчанинг мохияти ёритилади. Шу асосида шеърда айтилмоқчи бўлган фикр коннотатив мазмун касб этади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Адабиётшунослик терминлари луғати / Тузувчилар: Х.Ҳомидий, Ш.Абдуллаева, С.Иброҳимова. - Т.: Ўқитувчи, 1967. – Б. 300.
2. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М.: Наука, 1969.
3. Йўлдошев М. Бадиий матн ва унинг лингвопоэтик таҳлили асослари. -Т.: Фан, 2007. - Б. 123.
4. Каримов С. Бадиий услуб ва тилнинг ифода тасвир воситалари. – Самарқанд: СамДУ, 1994. – Б. 140.
5. Тўйчиев У. Ўзбек адабиётида бадиийлик мезонлари ва уларнинг маромлари. – Т.: Янги аср авлоди, 2011.
6. Уринбаев З. Лингвистическая природа редупликаций в современном узбекском языке: Автореф. дисс... канд. филол. наук. – Т., 1982. – С. 18; Буранова М. Структурно-семантические особенности редупликативных слов в английском и узбекском языках: Автореф. дисс... канд. филол. наук. – Т., 1982. –С. 18.
7. Шофқоров А.М. Ўзбек тилида бадиий такрор. – Т., Фан ва технология, 2019. – Б. 120.
8. Ҳамид Олимжон. Мукамал асарлар тўплами: Ўн жилдли. – Т.: Фан, 1979. – 1-жилд. - Б. 404.
9. Ҳожиаҳмедов А. Мумтоз бадиият малоҳати. – Т.: Шарқ, 1999.
10. Ҳожиёв А. Тилшунослик терминларининг изоҳли луғати. ЎзМЭ, 2002. – Б. 168.
11. Хусайний Атоуллох. Бадойиъу-с-санойиъ / Форсчадан А.Рустамов таржимаси. – Т.: Адабиёт ва санъат, 1981.